

LANGE, Claudia – SCHAEFER, Ursula – WOLF, Göran (eds.): Linguistics, Ideology and the Discourse of Linguistic Nationalism.

Ondřej Dufek

Ústav českého jazyka a teorie komunikace, FF UK, Praha

dufek.ondrej@gmail.com

LANGE, Claudia – SCHAEFER, Ursula – WOLF, Göran (eds.) (2010): *Linguistics, Ideology and the Discourse of Linguistic Nationalism*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 199 s. ISBN 978-3-631-58604-4.

Na základech workshopu v rámci konference ISLE1¹ konané před dvěma lety v německém Freiburgu vydalo letos nakladatelství Peter Lang sborník příspěvků spojených tématy jazyka, ideologie a nacionalismu. Jeho struktura je zcela shodná s workshopem, liší se pouze pořadím textů a drobnými změnami v některých jejich názvech.

Kniha obsahuje celkem devět studií včetně úvodní stati jedné z editorek Ursuly Schaeferové *Linguistics, Ideology and the Discourse of Linguistic Nationalism: Some Preliminary Remarks*. Tu je třeba číst jako předmluvu, a to přesto, že si délkou či erudicí nezadá s ostatními obsaženými texty. Odlišuje jí snad jen širší záběr a s ní související nutně mělčí, náznakovitější charakter. Tomu, kdo chce sborník a celou problematiku jazyka a nacionalismu prostudovat komplexně, lze tento text vřele doporučit jako první k přečtení. Ne snad, že by bez něj čtenář ostatním statím nerozuměl, s ním ovšem přece jen získává výhodu v alespoň základním povědomí o kontextu, do něžž se zbylé příspěvky zasazují. Také já pro náhled na tento sborník volím úvodní text jako východisko.

Ursula Schaeferová totiž přichází s užitečným dělením předmětného pole na tři části: 1. ideologie v jazyce, 2. ideologie o jazyce, 3. ideologie v lingvistice. Nabízí se otázka, zda nechybí symetricky ještě čtvrtá kategorie ideologie o lingvistice. Nutno však uznat, že – byť by to jistě mohlo být zajímavé – nemůžeme autorům vyčítat, že se takto speciálnímu tématu nevěnují. I tak je zkoumaná oblast dosti rozsáhlá. Jak Schaeferová shrnuje, skládají jednotlivé texty dohromady obraz o jazykovém nacionalismu od 14. století do současnosti, od Severní Ameriky přes Británii a Irsko, Francii a Německo až po Indii.

Co se konkrétně myslí jednotlivými oblastmi? První představuje ideologické prvky obsažené v parole, performanci. Nachází oporu v kritické analýze diskurzu, Hallidayově funkční gramatice a dalších přístupech; jako příklad jejího obsahu snad postačí Schaeferovou uváděný posun v pojmenování předválečných ministerstev války k dnešním ministerstvům obrany (autorka se trefně ptá, zda máme očekávat i další přejmenování na ministerstva míru). Druhá oblast je neméně zajímavá – jako své typické představitele totiž jmenuje preskriptivismus a purismus. Poslední konečně zmiňuje ideologie v jazykovědě, nemá však ani tolik na mysli ideologické kořeny jednotlivých lingvistických teorií, jako spíš momenty, kdy lingvistika sloužila politickým a potenciálně ideologickým cílům. Autorka to demonstruje na příkladu některých lingvistů, kteří (podle ní neoprávněně) připisují zásluhy za zavedení standardní angličtiny králi Jindřichu V. a v podstatě personifikují počátky národního jazyka do postavy hrdiny.

1 Konference International Society for the Linguistics of English, 8.–11. 10. 2008, Freiburg, Německo.

Recenze

Po přečtení všech příspěvků dojdeme k možná překvapivému poznatku: takřka všechny se pohybují někde mezi druhou a třetí vymezenou oblastí, obsahují prvky obou dvou, ani jeden se však nesoustředí na první oblast – ideologii v jazyce. Nepovažují to sice za nedostatek, přesto vysvětlení této skutečnosti v publikaci trochu postrádám.

Celkově mají stati několik společných prvků. Za prvé se takřka všechny věnují primárně angličtině; to na jednu stranu není překvapivé, uvážíme-li jejich původ na konferenci věnované lingvistické anglistice, na druhou stranu je však o to více osvěžující, najdeme-li obohacení o komparaci s jiným jazykem (např. hindština nebo irština). Za druhé většinou velmi zajímavě spojují diachronní a synchronní pohled na věc. Ona diachronie je z velké části dána výraznou úlohou nacionalismu 19. století, k němuž se autoři obracejí. A zde pramení i třetí společný rys: mnoho příspěvků explicitně zdůrazňuje spojení ideologie nacionalismu se vznikem lingvistiky jako skutečné vědecké disciplíny a zároveň význam jazyka jako podkladu pro ustanovení národnostních států v kontinentální Evropě předminulého století.

Přestože si jednotliví autoři mohou vyjasňovat klíčové pojmy pro své potřeby mírně odlišně, za základ můžeme považovat definice, jež uvádí v úvodním textu Ursula Schaeferová. V otázce ideologie cituje Terryho Eagletona (1991, s. 29), který v ní spatřuje diskurzivní pole střetu společenských sil a propagace zájmů relevantních vzhledem k politickému rozměru života. Nacionalismus Schaeferová charakterizuje pomocí definice Anthonyho Smithe (1998, s. 187) ve smyslu ideologického hnutí za dosažení či udržení autonomie, jednoty a identity obyvatelstva, považovaného některými jeho členy za národ. Obě definice ovšem autorka ještě mírně koriguje a upřesňuje s ohledem na kontext sborníku.

K výrazně historickým patří text A. J. Johnstona „*Rum, Ram, Ruf*“: *Chaucer and Linguistic Whig History*, který pojednává o konstruování legitimacy literárního stylu pomocí ideologicky zabarveného preferování určitého dialektu. Göran Wolf ve svém příspěvku *The Discourse on Language and Nation in 18th-Century Grammars of English* spojuje preskriptivismus s nacionalistickým diskurzem a ukazuje jejich původ ještě před rozmachem romantismu 19. století. Tom Shippey a jeho *Philological Triumphs, Ideological Failures* přesvědčivě poukazuje na ambivalentní charakter filologie zrozené Jacobem Grimmem coby kroku k „hard science“, ale i podstatného argumentu pro nacionalistické postoje. Stať Hanse-Martina Gaugera *Nationalism as a Factor in the Birth of Linguistics and in Linguistic Criticism* spatřuje v jazykové kritice tradiční prvky purismu v podobě kritéria čistoty coby vstupní brány nacionalismu. Claudia Lange dokresluje evropský kontext pohledem do Indie ve studii „*Hindi Never, English Ever*“: *Language Nationalism and Linguistic Conflicts in Modern India*, která analyzuje společenské důsledky prosazování hindštiny jako úředního jazyka v jazykově heterogenním prostředí a ukazuje proměnu pozice angličtiny od jazyka „zlých“ kolonizátorů k podporovanému menšímu zlu. Gavin Falconer ve studii *A Second National Language? Substrate and Standard in Irish Parliamentary Transcription* analyzuje na materiálu přepisů parlamentních debat vzájemné postavení mizící irštiny a dominantní angličtiny na pozadí snahy o zachování národního jazyka (kterým je podle něj symbolicky irština, de facto však angličtina).

Jelikož nemáme ambice ani prostor pro adekvátní posouzení všech příspěvků, podíváme se detailněji alespoň na jeden z nich coby dobrého reprezentanta. Stephanie Hackertová se ve svém příspěvku *Of Old and New Anglo-Saxons: The Native Speaker and Nationalism in English-Speaking Countries* věnuje problematickému pojmu roditel mluvců. Ten je na jedné straně tradičním referenčním bodem takřka celé lingvistiky, na druhé straně ovšem ztrácí jasně

hranice vlivem rozvoje studia tzv. nových angličtin např. v Indii či Singapuru. Jsou mluvčí narození v jihovýchodní Asii do anglicky mluvícího prostředí rodilými mluvčími angličtiny? Existuje jedna angličtina? A jeden anglicky mluvící národ?

Odhalit nacionalistické konsekvence těchto otázek není nikterak obtížné. Vztahujeme-li angličtinu například z britského úhlu pohledu k rodilým mluvčím odněkud z Asie, vstupuje do hry evergreen jazykové ideologie (alespoň pokud jde o recenzovaný sborník) – purismus. Strach z narušování jazyka cizími vlivy se přirozeně nijak neomezuje na angličtinu.² Zde ovšem nabývá zajímavých podob. Odráží se už v užívání samotného pojmu rodilého mluvčího, který poprvé zazněl v projevu George P. Marshe v roce 1859, propagujícím výuku angličtiny oproti dosavadním kurikulům stojícím na základech klasické filologie. Stephanie Hackertová si bere na pomoc kritickou analýzu diskurzu (konkrétně vídeňskou školu spojenou především s Ruth Wodakovou) a na základě rozboru referenční diskurzivní strategie ukazuje, jak se v řeči o jazyce odráží ideologie, konkrétně anglosasismus (*Anglo-Saxonism*). Poukazuje např. na typickou konstrukci *my-oni*, která se v Marshově proslovu pojí s charakteristikami latiny jako drsného, krutého, mužského a otcovského, ale také autoritářského jazyka, zatímco angličtina je spojována s domovem a mateřskostí. Latina je podle Hackertové označována jako jazyk určité „země“, kdežto angličtina vždy jako jazyk „srdce a domova“.

Dále pak poukazuje na sílu pojetí mateřského jazyka jako něčeho, co je třeba chránit:

„[I]n nineteenth century it was Irish and American speakers who were seen to be corrupting the English language. [...] It is feared that the ganges introduced into the language in the contact situations in which non-native varieties are spoken threaten the unity of the language in that they will lead to a loss of intelligibility among varieties, which may not only endanger the status of English as an international language but also, if worst comes to worst, its status as a language as such“ (s. 92).

A na závěr uvádí Hackertová výrok bývalého britského poslance Enocha Powella, podle nějž ostatní mohou mluvit anglicky, ale je to jazyk vytvořený Angličany a v Anglii; doslova „it is our language not theirs“.

Souhrnně viděno, představuje recenzovaný sborník zajímavý a užitečný vhled do úvah o jazyce, ideologii a nacionalismu. Jistě to není pohled ani jediný možný, ani kompletní. Může – vzhledem k oblastem vymezeným v úvodu – poněkud zklamat ty čtenáře, kteří by snad chtěli hledat ideologické elementy přímo v jazyce. To je však podle mého mínění spíše zanedbatelná možnost. Všem ostatním může nepochybně velmi dobře posloužit. Není koncipován jako základní publikace obsahující všechny podstatné poznatky oboru. Jde především o tematicky různorodý, ale vzhledem k východiskům i závěrům současně kompaktní soubor statí, jež představují různé podoby jazykového nacionalismu a jeho zkoumání. A jako takový jej lze ocenit, obzvláště v situaci, kdy v českém prostředí podobná práce zcela chybí.

2 V českém prostředí – které ovšem výše zmíněným problémům nečelí – vzpomeňme např. práce Jiřího Krause *My a oni: o jazyce ve veřejných projevech* (2009) nebo *Obava z jinakosti – purismus* (1999).

Recenze

Literatura:

EAGLETON, Terry (1991): *Ideology: an introduction*. London – New York: Verso.

KRAUS, Jiří (1999): Obava z jinakosti – purismus. In: Marie Čechová – Dobrava Moldanová (eds.), *Jinakost, cizost v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem: UJEP, s. 5–10.

KRAUS, Jiří (2009): My a oni: o jazyce ve veřejných projevech. In: Patrik Mitter – Kateřina Trošková (eds.), *Ty, já a oni v jazyce a literatuře*. Ústí nad Labem: UJEP, s. 32–37.

SMITH, Anthony D. (1998): *Nationalism and Modernism? A critical survey of recent theories of nations and nationalism*. London – New York: Routledge.